

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

موضوع: وقت مشترک و مخصوص/مواقیت الصلاة
 بحثمان در وقت اختصاصی و اشتراکی نماز مغرب و عشاء بود، صاحب عروه در این رابطه فرمود: «و ما بین المغرب و نصف اللیل وقت للمغرب و العشاء، و یختص المغرب بأوله بمقدار أدائه، والعشاء بآخره كذلك هذا للمختار»^۱.

بیشتر فقهاء از محشین و شراح عروه همینطور قائل هستند فقط مخالف در اینجا آقای خوئی می باشد که قائل به وقت اختصاصی نیست، علامه در قواعد و همچنین مفتاح الکرامه نیز قائل به وقت اختصاصی برای نماز مغرب و عشاء شده اند.

یکی از بحثهایی که بین ما و عامه وجود دارد در مورد تحقق مغرب و اول وقت نماز مغرب می باشد، مشهور فقهاء ما قائلند لازم است ذهاب حمرة مشرقیه صورت بگیرد و حمرة مشرقیه زائل بشود تا اول وقت مغرب برسد.

محقق در شرایع اینطور فرموده: «و کذا إذا غربت الشمس دخل وقت المغرب و یختص من أوله بمقدار ثلاث رکعات ثم یشاركها العشاء حتى ینتصف اللیل و یختص العشاء الآخرة من آخر الوقت بمقدار أربع رکعات»^۲.

خب و اما دلیل ما بر وقت اختصاصی برای مغرب و عشاء همان دلیلی است که در مورد وقت اختصاصی

ظهر و عصر داشتیم یعنی خبر داود بن فرقد (خبر ۷ از باب ۴)، هرچند آقای خوئی طبق مبنای خودشان فرمودند این خبر مرسل به ابهام واسطه و مردود است ولی خب آقای بروجردی فرمودند این خبر چون در قرون و اعصار مختلف مورد عمل فقهاء و اصحاب بوده همین ضعفش را جبران می کند و حجت می شود زیرا معیار حصول اطمینان به صدور است که با عمل فقهاء و اصحاب چنین اطمینانی حاصل می شود.

صاحب وسائل خبر داود بن فرقد را تقطیع کرده و بخشی که مربوط به نماز مغرب و عشاء است را در باب ۱۷ از ابواب مواقیت ذکر کرده، خبر این است: ﴿محمد بن الحسن یاسناده عن سعد بن عبد الله، عن أحمد بن محمد بن عیسی، وموسی بن جعفر، عن أبي طالب عبد الله بن الصلت، عن الحسن بن علي بن فضال، عن داود بن أبي یزید، وهو داود بن فرقد، عن بعض أصحابنا، عن أبي عبد الله عليه السلام قال: إذا غابت الشمس فقد دخل وقت المغرب حتى یمضي مقدار ما یصلي المصلي ثلاث رکعات، فإذا مضى ذلك فقد دخل وقت المغرب والعشاء الآخرة حتى یبقى من انتصاف اللیل مقدار ما یصلي المصلي أربع رکعات، وإذا بقي مقدار ذلك فقد خرج وقت المغرب وبقي وقت العشاء إلى انتصاف اللیل﴾^۳.

بنابراین مشهور فقهاء ما قائل به وقت اختصاصی برای نماز ظهر و عصر و همچنین نماز مغرب و عشاء هستند و فقط تنها مخالف در اینجا آقای خوئی هستند که ما کلام ایشان را ذکر کردیم و جواب هم دادیم.

^۱ العروة الوثقی، سید محمد کاظم یزدی، ج ۲، ص ۲۴۸.

^۲ شرایع الاسلام، محقق حلی، ج ۱، ص ۵۰، ط اسماعیلیان.

^۳ وسائل الشیعة، شیخ حر عاملی، ج ۳، ص ۱۳۴، ابواب مواقیت، باب ۱۷، حدیث ۴، ط الاسلامیة.

که ائمه علیهم السلام ذهاب حمزه مشرقیه را ملاک می دانند و عمل مسلمانان نیز باید بر طبق همین باشد ولی در عین حال جرأت فقهی آقای خوئی زیاد است به حدی که ایشان مانند عامه قائل است ملاک همان غروب آفتاب است یعنی با غروب آفتاب اول وقت مغرب داخل می شود.

در باب حج نیز روایاتی داریم که دلالت دارند بر اینکه وقتی ذهاب حمزه مشرقیه صورت گرفت از عرفات برای منا حرکت کنید پس معلوم می شود که این موضوع کوچک و کم اهمیتی نیست بلکه شعار و عمل شیعه این بوده.

حمزه مشرقیه در مقابل حمزه مغربیه می باشد که بسیار طولانی است.

از جمله کسانی که در اینجا خیلی با شدت و محکم قائل است که ملاک ذهاب حمزه مشرقیه است فقیه همدانی می باشد که می فرماید یستفاد از اخبار کثیره که ائمه علیهم السلام به این مطلب عنایت خاصی داشته اند و این اخبار با اخباری که می گویند ملاک غروب آفتاب است تعارضی ندارند چراکه آنها دال بر تقیه می باشند و یکی از مرجحات نیز همین است که در مقام تعارض خبری که مخالف تقیه است را اخذ کنیم.

بقیه بحث بماند برای فردا إن شاء الله تعالی... .

والحمد لله رب العالمین و صلی الله علی

محمد و آله الطاهرین

بحث مهم دیگر این است که ما شیعیان به تبعیت از ائمه علیهم السلام غروب شمس را کافی برای تحقق مغرب و دخول وقت نماز مغرب نمی دانیم بلکه می گوئیم لازم است ذهاب حمزه مشرقیه صورت بگیرد و همین مطلب باعث شده اخبار زیادی از ائمه علیهم السلام در این رابطه صادر بشود که بین اینها تقیه نیز وجود دارد.

در باب ۱۶ از ابواب مواقیت مجموعاً ۳۰ خبر وجود دارد که برخی دلالت دارند بر اینکه وقت نماز مغرب حین ذهاب حمزه مشرقیه است و برخی دیگر دلالت دارند اینکه حین استتار قرص و غروب آفتاب می باشد که عامه اینطور قائلند، پس معلوم می شود مسئله مهم است که ائمه علیهم السلام این همه روایت در این رابطه دارند و حتی صاحب جواهر که کلامش را خواهیم خواند می فرماید این شعار شیعه است ولی با این اوصاف آیت الله خوئی این مطلب را قبول ندارد و مثل عامه می فرماید وقت نماز مغرب حین استتار قرص است نه حین زوال حمزه مشرقیه.

اخبار باب ۱۶ دو دسته هستند تقریباً نصف آنها دلالت دارند بر اینکه اول وقت نماز مغرب موقع غروب آفتاب است و نصف دیگر دلالت دارند بر اینکه اول وقت نماز مغرب حین زوال حمزه مشرقیه می باشد خب اینها با هم تعارض دارند و در اینجا حرف و بحث زیادی وجود دارد.

بنده نوشته ام چند خبر از باب ۱۶ که دلالت بر ذهاب حمزه مشرقیه دارند صحیح می باشند، اخبار ۱ و ۶ و ۷ صحیح می باشند الباقی موثق و ضعیف هستند و البته مورد عمل فقهاء و اصحاب هستند و ضعفشان جبران می شود فلذا ما از جهت مدرک تردیدی نداریم